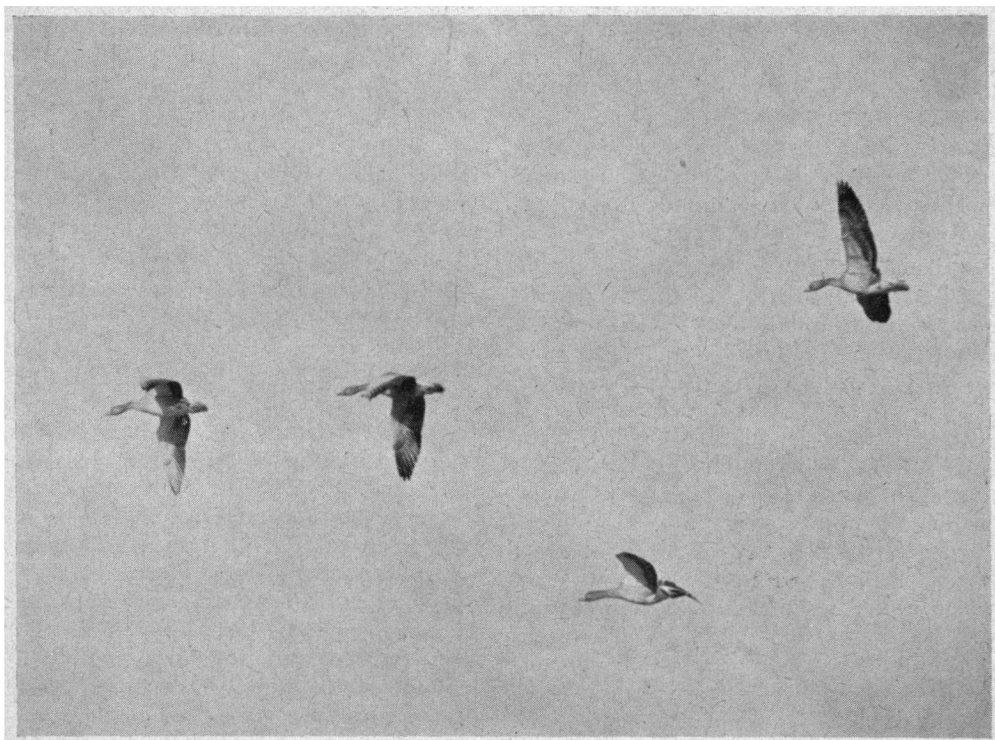

Wilde ganzen in modern NEDERLAND

Door Jules Philippona

In ons land vinden nu en in de nabije toekomst grote veranderingen plaats. De Zuiderzee- en de Delta-werken zijn de voornaamste uitingen van deze dynamiek. In vele opzichten betekenen de uitvoering en de voltooiing van deze werken een grote winst. Anderzijds zijn er verliezen. Het natuurschoon wordt soms onherstelbaar geschonden. De natuur verliest in Nederland belangrijke bolwerken of ziet deze in ieder geval in waarde verminderen. De klok der ontwikkeling laat zich echter niet terug zetten. Ook de natuurbeschermers zal zich in veel gevallen neer moeten leggen bij komende veranderingen.

In veel kringen (ook in die van de overheid) wordt echter aangedrongen op het zoveel mogelijk behouden van het nog aanwezige natuurschoon. Het is overigens de vraag of voor bepaalde vormen van planten- en dierenleven de bestaansmogelijkheden behouden kunnen blijven. Ten aanzien van het voorkomen van *wilde ganzen* zal ik

een poging wagen deze vraag te beantwoorden.

Ganzen zijn in hun terreinkeus in het winterkwartier vrij sterk gespecialiseerd. Zij stellen eisen, die hier in de toekomst misschien minder goed vervuld kunnen worden dan nu. Om de mogelijkheden tot het behoud van deze vogels vast te stellen dienen we nauwkeurig op de hoogte te zijn van de specifieke eisen, die ganzen stellen aan hun pleisterplaatsen. Helaas is de terreinkeus van ganzen in het verleden niet in voldoende mate onderwerp van studie geweest. De laatste jaren zijn deze vogels echter meer in de belangstelling komen te staan dan vroeger. Dat komt door de betere bereikbaarheid van de vaak afgelegen pleisterplaatsen, door het fascinerende karakter van deze vogels (men leze er de

Hierboven: Vliegende kolganzen

[Foto J. G. Prins]

vroegere boeken van Peter Scott op na) en doordat men heeft ingezien, dat voor grote watervogels als ganzen de gevaren in de toekomst wel bijzonder groot kunnen zijn.

Sterk vereenvoudigd kan van het voorkomen en de terreinkeus van ganzen in Nederland het volgende beeld gegeven worden.

Ganzen verblijven hier hoofdzakelijk in het winterhalfjaar en in de trek tijden. De *grauwe gans* is een talrijke doortrekker in voor- en najaar; het aantal overwinteraars is veel kleiner. Iets dergelijks geldt voor de *rotgans*. De aantallen van deze soort zijn echter geringer. De andere soorten, *kol-*, *riet-*, *kleine riet-* en *brandgans* zijn de echte overwinteraars. Recent onderzoek heeft wel bewezen, dat in normale (dus zachte) winters maar een vrij klein deel van het totaal aantal van deze vier soorten, dat in ons land gedurende het gehele winterhalfjaar gezien wordt, doortrekt naar nog westelijker of zuidwestelijker gelegen landen (Groot-Brittannië, België en Frankrijk).

Het aantal ganzen dat tegenwoordig in Nederland overwintert en op de trek passeert, overschrijdt de 100.000 aanmerkelijk (*grauwe gans*: 10 à 20.000; *kolgans*: 60 à 70.000; *rietgans*: 3 à 4000; *kleine rietgans* 10 à 13.000; *rotgans*: enige duizenden; *brandgans*: 15 à 20.000).

In hun terreinkeus tonen de ganzen (met voorbijzien van de *rotgans*, die hierin sterk afwijkt) een sterke voorkeur voor wijdse, weinig ontsloten graslandgebieden (hoewel de *rietgans* graag op akkers fourageert), met grote kavels en zo min mogelijk huizen. Van het allergrootste belang is de aanwezigheid van ondiep water op niet te grote afstand van het voedselgebied (0-15 km). Dit kunnen zijn: ondergelopen graslanden, of ondiepe plaatsen in grote open wateren, of kleine meertjes, zoals vennen. Op deze plaatsen trekken de ganzen zich terug om te slapen, of om gevaren in het voedselgebied te ontwijken.

De grote, hierboven genoemde aantallen, die bekend zijn geworden door de tellingen van de laatste jaren, zijn

enigszins verwonderlijk. Vanuit menselijk oogpunt gezien, moeten de omstandigheden in ons land voor ganzen de laatste decennia aanmerkelijk achteruit zijn gaan. Men denke bijv. aan het dichten van de Beersche Overlaat, aan het verbeteren van de ontwatering in midden Friesland, op het Kamper-eiland en in de Eempolders, verder aan plaatselijke ruilverkavelingen en de aanleg van nieuwe wegen. Ondanks die veranderingen (bepaald niet dank zij!) zijn ganzen bij ons blijkbaar veel algemener dan twintig of dertig jaar geleden.

In 1939 verscheen het verslag van een waterwild-enquête (Buisman en Van Oordt, 1939). Daarin werd gesproken over de sterke achteruitgang van de ganzenstand in Nederland. Als voornaamste oorzaak werd genoemd de ontwatering in de voedselgebieden (natte weiden). Deze conclusie laat geen twijfel over, al zou ik er op willen wijzen, dat de ganzen in de eerste plaats voor hun slaapplekken aan water gebonden zijn. Inderdaad werden verscheidene belangrijke pleisterplaatsen na de verbeterde ontwatering niet of nauwelijks meer door ganzen bezocht. (Zie Mörzer Bruyns, 1958 en Philippona en Mulder, 1960).

In de meeste gevallen betrof het hier pleisterplaatsen in het binnenland, waar ondergelopen grasland in de zo belangrijke slaapplekken behoefte voorziet. Inderdaad is er in Nederland nog slechts één zeer belangrijke pleisterplaats in het binnenland overgebleven, nl. de omgeving van Beetsterzwaag en Gorredijk. De andere in het binnenland gelegen ganzengebieden, herbergen kleinere aantallen ganzen. De meeste andere belangrijke pleisterplaatsen liggen in het kustgebied van het IJsselmeer, langs de Waddenzee, langs het Hollands Diep en bij de Zuidhollandse en Zeeuwse stromen.

Sinds het houden van voornoemde enquête zijn enige soorten ganzen hier zeer sterk toegenomen. De tellingen kwamen juist op tijd om de stormachtige toeneming van *kol-*, *kleine riet-* en *brandgans* op de voet te volgen. De *rietgans* is waarschijnlijk in aantal verminderd. De achteruitgang van de *rot-*

gans is al enige decennia een bekend feit.

De toeneming van de genoemde drie soorten is gedeeltelijk te verklaren. In West-Duitsland gingen door drooglegging enige belangrijke waterwildgebieden verloren. Een andere pleisterplaats in hetzelfde land, leed veel schade door te intensief uitgeoefende jacht (zie Mörzer Bruijns, 1961). De toeneming van de *kolgans* is door deze factoren waarschijnlijk niet volledig te verklaren. Misschien speelt hier verlegging van de trekweg en het winterkwartier door vele duizenden ganzen ook een rol (zie Ringleben, 1957 en Philippona en Mulder, 1960).

Van de ganzen die in Noord-Europa, een deel van Noord-Siberië en op Spitsbergen broeden, overwinteren de grootste aantallen aan de Kaspische Zee en in Midden- en Zuid-Europa. Bovendien richten belangrijke aantallen zich op West-Europa. Deze ganzen trekken voor het merendeel in het kustgebied van Noord-Duitsland westwaarts in de richting van Nederland, waar voor de meeste de trekweg eindigt. Tegenwoordig is ons land in West-Europa het belangrijkste overwinteringsgebied voor wilde ganzen. In Frankrijk en België zijn de aantallen veel kleiner, West-Duitsland heeft, althans voorlopig zijn beste tijd gehad, ook in Denemarken zijn de aantallen veel geringer. Alleen Groot-Brittannië doet niet veel voor Nederland onder; de meeste ganzen zijn daar overigens afkomstig van IJsland en Groenland. Vermoedelijk overwinteren voorts in Oost-Duitsland vrij grote aantallen ganzen. Nederland bekleedt voor ganzen een sleutelpositie. Het is de vraag of dit in de toekomst zo kan blijven. Ook voor vele andere vogelsoorten is deze vraag van groot belang, o.m. voor eenden en steltlopers (Wadden!).

Vele werken (Deltaplan, industrialisatie in westelijk Noord-Brabant, ruilverkavelingen in Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Beveland, ontwateringsplannen bij 's-Hertogenbosch en Beetsterzwaag) vormen alle reële bedreigingen voor overwinterende ganzen en meestal ook voor andere watervogels en steltlopers.

Het is in het algemeen niet waarschijnlijk dat grote oppervlakten cultuurland, die door bepaalde maatregelen verbeterd kunnen worden, ten behoeve van ganzen of andere vogels in hun landbouwkundig minder gunstige staat zullen blijven liggen. In enige gevallen bestaat er niettemin goede kans dat de oude toestand, die voor de vogels dus wel gunstig is, gehandhaafd zal kunnen worden (b.v. bij Beetsterzwaag). Helaas zullen dit vermoedelijk uitzonderingen blijven. De natuurbescherming zal er in de meeste gevallen tevreden mee moeten zijn, de mogelijkheden uit te buiten, die alsnog overblijven. Ten aanzien van veel ganzenpleisterplaatsen behoeft de zaak niet verloren te zijn, mits op tijd, liefst voor de cultuurtechnische werken worden uitgevoerd, de nodige beschermingsmaatregelen worden getroffen. Welke deze maatregelen zullen zijn hangt af van de omstandigheden in de onderscheidene pleisterplaatsen. Daarnaar worden door het RIVON sinds enige jaren onderzoeken gedaan. Het is de bedoeling van de belangrijke en bedreigde gebieden in korte artikelen een documentatie te geven, die als basis kan dienen voor de bescherming (zie Mörzer Bruijns, 1957 en 1960).

Ondanks het feit dat de omstandigheden niet in alle gebieden gelijk zijn, is het wel zeker dat de bescherming allereerst aan de slaapplaatsen ten goede moet komen. Soms zal men grasland opzettelijk dienen te inunderen om de pleisterplaats in zijn geheel te behouden, soms zullen aanwezige ondiepten in een nabij gelegen water in stand gehouden moeten worden. Misschien verdient het zelfs overweging dergelijke diepten plaatselijk kunstmatig te creëren. Ten aanzien van het voedselterrein kan onderling overleg hopelijk tot gevolg hebben, dat er bij de cultuurtechnische veranderingen toch enige mate rekening wordt gehouden met de terreinkeus van de ganzen en zo nodig andere vogels.

Vermoedelijk hebben ganzen een zeker aanpassingsvermogen wat betreft hun terreinkeus. De grenzen van dit aanpassingsvermogen zijn overigens moeilijk exact aan te geven. De grote en

belangrijke pleisterplaatsen voldoen kennelijk aan vrij strenge eisen ten aanzien van oppervlak, wegendichtheid, aantal en plaatsing der huizen, aanwezigheid van ondiep water en andere, ons ten dele nog onbekende eigenschappen. Als er in een ganzengebied veranderingen komen, is het waarschijnlijk, dat de vogels deze zullen accepteren, zolang het gebied aan de meest vitale eisen blijft voldoen. Een voorbeeld: sinds enige jaren doorsnijdt de nieuwe Rijksweg 43 het fameuze ganzengebied bij Beesterzwaag. Deze weg, overigens een van de weinige in het gebied, heeft op het voorkomen van de ganzen geen nadelige invloed gehad. Soms verblijven vele ganzen op het grasland in de buurt van de weg, ja zelfs wel tot op minder dan 100 m afstand ervan. Met dit voorbeeld is overigens niet aange- toond dat wegeaanleg onschadelijk zou zijn. In de meeste ganzengebieden is het wegnnet opvallend dun, niet in het minst bij Beetsterzwaag. We mogen dan ook gerust aannemen dat b.v. vijf nieuwe wegen, in alle richtingen door het genoemde gebied getrokken, de ganzen minder goed zouden zijn beko- men.

Verder hebben enige soorten ganzen, het name de *kolgans*, eertijds ook in het voedselterrein een sterke voorkeur ge- had voor drassige en half overstroome gebieden. Door vele auteurs (b.v. Witherby c.s., 1947) wordt deze voorkeur vermeld. Op verschillende pleister- plaatsen in ons land grazen de ganzen (ook de *kolgans*) op vrij droog (althans niet drassig of halfoverstroemd) gras- land. Hierin mogen we misschien wel een bewijs zien van het aanpassingsver- mogen van deze vogels, bij de sterk veranderde toestanden in de voedselter- reinen, gedurende de afgelopen decen- nia.

We moeten afwachten hoe de ganzen de toekomstige veranderingen zullen ondergaan. Onze kennis van de terrein- keus is nog te weinig diepgaand om voorspellingen te kunnen doen. Voort- gezet onderzoek zal het inzicht echter vergroten. De zo nodige beschermings- maatregelen zullen op deze kennis geba- seerd kunnen worden. Alsdan mag de

hoop bestaan dat deze belangwekkende vogels voor ons land behouden kunnen worden.

Litteratuur:

- Buisman, H. H. en G. J. van Oordt (1939): Verslag van de Eenden-, Zwanen- en Ganzenenquête. *Ardea*, 28, pp. 109—110.
- Mörzer Bruyns, M. F. (1957): De Brand- ganzen (*Branta leucopsis*) van de Bant. *De Levende Natuur* 60, pp. 288—291.
- (1958): Pleisterplaatsen van wilde ganzen in Nederland. *De Levende Natuur* 61, pp. 121—126.
- (1960): De Putting bij Kloosterzande als Pleisterplaats van Kolgansen (*Anser albifrons*). *De Levende Natuur*, 63, pp. 97—103.
- (1961): Bedreigd Waterwild. *Natuur en Landschap*. Voorzomernummer 1961, pp. 14—19.
- Philippona, J. en Th. Mulder (1960): Het voorkomen van de Europese Kolgans, *Anser a. albifrons* (Scop.), in het bij- zonder in Nederland. *Limosa* 33, pp. 90—127.
- Ringleben, Herbert (1957): Die Wildgänse Europas. Wittenberg Lutherstadt.
- Witherby, H. F. c.s. (1947): *The Handbook of British Birds* III, pp. 186—190.

Weer jonge visarenden in Schotland

Naar George Waterston in „Bird Notes” mee- deelt, hebben *visarenden* voor de derde opeen- volgende zomer bij Loch Garten in Schotland gebroed. Er werden drie jongen grootgebracht. Uit andere delen van Schotland kwamen allerlei berichten over waarnemingen van *visarenden*, maar een tweede nest werd niet gevonden. De Royal Society for the Protection of Birds deed het broedpaar weer dag en nacht bewaken en tussen 8 april, toen het mannetje arriveerde, en 13 augustus, toen de jongen reeds goed konden vliegen, hebben 21.565 bezoekers de *visarenden* vanuit een speciaal hiervoor gebouwde obser- vatiehut kunnen bewonderen.

Afwijkende tapuit

Op een fietstocht door de duinen bij Meyendell, Wassenaar, ontdekte ik tussen de voedselzoekende *tapuiten* langs het pad een vogel, die ik niet direct thuis kon brengen. Op het eerste gezicht deed hij aan een *klapekster* denken, maar deze is veel groter dan de voedselzoekende vogel, die toen hij even later opvloog, een *tapuit* bleek te zijn.

Het vreemde was dit: De kleur van borst en buik was niet geel, zoals normaal, maar zuiver grijs (dezelfde kleur als van de rug). Verder was de *tapuit* normaal getekend. De ♀♀, die in de nabijheid rondliepen, gedroegen zich ge- woon tegenover het ♂. Wij namen deze vogel waar met de kijker, maar ook met het blote oog, want wij konden de vogel soms tot op ca. zes meter naderen.

R. en J. KOES